

УДК 347.121

Ганна Резнік,

молодший науковий співробітник відділу юрисдикційних форм
правового захисту суб'єктів приватного права
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ

Автором розглядаються різні наукові підходи щодо тлумачення поняття «особисте життя», зокрема проаналізовано і виділено його ознаки. Особлива увага приділяється праву дитини на особисте життя.

Ключові слова: особисте життя, приватне життя, право на особисте життя.

Виховання неможливе без впливу на дитину. Впливати на дитину неможливо без втручання в її особисте життя.

У теорії права розуміння особистого життя фізичної особи як об'єкта особистого немайнового права є одним з найбільш дискусійних і суперечливих. Спроби його сформулювати були вжиті представниками різних галузей права як в Україні, так і за її межами. Однак, з огляду на багатогранність даного явища, запропоновані поняття дозволяють скласти лише досить загальне та умовне уявлення про це благо, що тягне за собою неоднозначність у застосуванні норми ст. 301 ЦК України на практиці, здійснення та захист даного права [1].

У сучасній юридичній літературі питання, які стосуються права на особисте життя, не нові і є достатньо вивченими та висвітленими. Деякі аспекти проблеми цивільно-правової охорони особистого життя висвітлювали у своїх працях В. І. Бобрик, О. В. Дзера, О. В. Кохановська, О. А. Красавчиков, Л. О. Красавчикова, О. О. Підпригора, З. В. Ромовська, С. О. Сліпченко, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, Я. М. Шевченко та інші. У роботах перелічених авторів достатньо представлені проблеми аналізу права фізичної особи на особисте життя, зокрема значна увага приділяється сутності і змісту права на особисте життя та особистим немайновим правам, спрямованим на охорону окремих проявів особистого життя. Але, на жаль, багато питань, пов'язаних із правом на особисте життя, зокрема із реалізацією дитиною даного права, ретельно не досліджуються. При цьому варто зазначити, що право дітей на особисте життя не піддавалося

самостійному науковому дослідженню, а тому дане питання потребує додаткового і детального вивчення.

Розглядаючи поняття «особисте життя», потрібно погодитись із висловленою в літературі думкою, що воно є рівноцінним поняттю «приватне життя» [2].

Аналіз сучасної юридичної літератури дає можливість виділити основні погляди щодо розуміння поняття «особисте життя».

Досліджуючи особисте життя як об'єкт цивільно-правової охорони, В. І. Бобрик сформулював таке визначення поняття «особисте життя» в юридичному розумінні: особисте життя — це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає в різноманітних правовідносинах, стосунках, явищах, подіях, що не мають публічного значення, визначається і регулюється самою особою на основі соціальних умов, гарантується та охороняється правом від неправомірних втручань [3].

З. В. Ромовська під особистим життям розуміє поведінку фізичної особи за межами роботи, громадської діяльності, навчання [4].

В контексті правового підходу до визначення особистого життя, Н. В. Устименко характеризує дане поняття як «сукупність особистих немайнових благ, що знаходять своє правове закріплення в особистих немайнових правах, метою яких є забезпечення свободи і незалежності людини визначати за своїм розсудом поведінку в житті, виключаючи будь-яке втручання сторонніх осіб, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством» [5].

На основі аналізу наявних у літерату-

рі позицій щодо розуміння особистого життя, розгляду його суті, змісту та зв'язку з правом В. І. Бобрик визначив такі основні ознаки особистого життя, які характеризують юридичний аспект його поняття:

- це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності;
- його зміст визначає сама людина на основі соціальних детермінант;
- воно включає в себе різноманітні прояви, які не мають публічного значення;
- особисте життя регулюється людиною на власний розсуд;
- право не регулює відносини в особистому житті, але охороняє його від неправомірних втручань;
- особисте життя є особистим немайновим благом, що гарантується кожній людині [6].

Ключовим заходом правової охорони особистого життя є встановлення в законодавстві права кожної людини на особисте життя.

Суть поняття «право на приватність» вперше запропонувала Л. О. Красавчикова, яка під даним терміном розуміла особисте немайнове право громадянина на свободу визначення своєї поведінки в індивідуальній життєдіяльності на власний розсуд, що виключає будь-яке втручання в його особисте життя з боку інших осіб, окрім випадків, прямо передбачених законом [7].

Враховуючи різноманітність проявів приватності, Р. О. Стефанчук також запропонував запровадити єдине право на приватність, яким є особисте немайнове право фізичної особи, що забезпечує життєдіяльність фізичної особи у сфері сімейних, побутових, особистих інтимних та інших відносин, які вивільнені від виконання покладених на неї публічних функцій, а також надає можливість визначати межі та режим доступу до цієї приватності, дозволяти чи забороняти поширювати інформацію щодо неї [8].

Складовими права на особисте життя є: право мати особисте життя; право визначати своє особисте життя; право на ознайомлення з обставинами особистого життя; право зберігати у таємниці обставини свого особистого життя; право вимагати захисту права на особисте життя [9].

В сучасній юридичній літературі існує точка зору, відповідно до якої до цивільно-правового інституту охорони особистого життя входять, крім норм, які

закріплюють право на особисте і сімейне життя, також норми, що містять положення про деякі інші особисті немайнові права, об'єктами яких є окремі прояви особистого життя [10]. Проаналізувавши цивільне законодавство, можна дійти висновку, що до таких прав належить: право на індивідуальність, право на власне зображення, право на особисті документи, право на таємницю кореспонденції, право на недоторканність житла.

Крім того, варто звернути увагу на те, що в літературі висловлювалася думка про те, що в соціології загальноприйнятим на сьогодні є виділення в структурі особистого життя двох великих груп відносин, зв'язків і явищ, які отримали назву інтимного і сімейного життя [11].

У контексті даної роботи необхідно значити, що поняття «особисте життя», яке використовується в багатьох міжнародних та українських документах, зазвичай стосується дорослих осіб (повнолітніх). Словосполучення «особисте життя дитини» вперше з'явилося у Конвенції ООН «Про права дитини». До вступу Конвенції у законну силу офіційно дозволялося втручатися в особисте життя дітей, оскільки без такого втручання унеможлиблювалось саме виховання. Наразі в країнах, які ратифікували даний документ, постає питання про необхідність виділення права дитини на особисте життя із загального переліку особистих немайнових прав.

Стаття 16 Конвенції ООН «Про права дитини» вказує на те, що «жодна дитина не може бути об'єктом свавільного чи незаконного втручання у здійснення її права на особисте життя, сімейне життя, недоторканність житла або таємницю кореспонденції, або незаконних посягань на її честь і репутацію». При цьому із змісту Конвенції зрозуміло, що її положення не дають визначення «особисте життя дитини». А отже, можна припустити, що автори даного документа вважають, що особисте життя дитини не має специфічних особливостей. Насправді це не так.

Не виникає сумнівів у тому, що в процесі формування особистості дитини певна приватність все ж необхідна для її повноцінного і всебічного розвитку. Тож спробуємо з'ясувати, чи існує у дитини право на особисте життя взагалі, і наскільки діти в певному віці є достатньо зрілими, щоб користуватися даним пра-

вом? Водночас звернемо увагу на те, що, якщо дитина все приховує від батьків, як вони зможуть дізнатися, чи не загрожує їх дитині небезпека, чи не нашкодила комусь вона сама?

У першу чергу, необхідно визначитись із тим, про що батьки повинні знати обов'язково, а про що — ні. Отже, батьки мають повне право знати, де і з ким знаходиться їх дитина, чим вона займається і о котрій годині повернеться додому. В даному випадку батьківська увага до особистого життя дитини є необхідною умовою дотримання безпеки дитини. Крім того, такий вид втручання в особисте життя дитини, як повний контроль за навчанням у школі, теж виправданий, оскільки, навчаючись, дитина розвивається.

Загальновідомим є той факт, що можливість дитини за своїм власним вибором здійснювати певні дії або утримуватися від них завжди обмежувалась батьками або особами, що їх замінюють. А тому, на нашу думку, виховання дітей є неможливим без втручання батьків у особисте життя дитини. Практика засвідчує, що діти є особами фізично і розумово незрілими (Преамбула Конвенції ООН «Про права дитини»), а тому своє абсолютне право на особисте життя можуть використати собі на шкоду. Наприклад, право дитини грати на комп'ютері може бути обмежене батьками у випадках, коли у дитини поганий зір або наступного дня у школі буде контрольна робота.

Недоторканність особистого життя дитини — це реалізація права на особисту свободу. А особиста свобода — це можливість розпоряджатися собою, тобто знаходитися поза контролем своїх батьків. Зі змісту ст. 16 Конвенції ООН «Про права дитини» випливає, що поняття «недоторканність особистого життя» включає в себе: невтручання в сімейне життя; невтручання у процес вибору друзів і знайомих; невтручання у вибір того, чим займається дитина у вільний від навчання час; таємницю листування, телефонних розмов та інших повідомлень.

Крім того, родові поняття «особисте життя» включає в себе поняття «сексуальне життя», що є абсолютно недоречним щодо малолітніх дітей.

Позиція, закріплена у ст. 16 Конвенції ООН «Про права дитини» щодо права на особисте життя, на нашу думку, формує певні незрозумілі конструкції.

По-перше, п. 1 ст. 16 встановлює, що «жодна дитина не може бути об'єктом незаконного втручання у здійснення її права на сімейне життя». Незрозуміло, про яку сім'ю йдеться: про сім'ю, в якій дитина виховується, чи про сім'ю, яка може виникнути в результаті вступу неповнолітньої особи у шлюб. Якщо мається на увазі створення нової сім'ї, то у поєднанні із ст. 1 Конвенції, яка визначає, що дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18 років, виходить, що «жодна новонароджена дитина або дитина 4, 7, 10 і т. д. років не може бути об'єктом незаконного втручання у здійснення її права на сімейне життя» — абсурд.

Тепер уявімо, що автори Конвенції мали на увазі сім'ю, в якій дитина виховується. В цьому контексті до змісту права дитини жити і виховуватись у сім'ї входять відносини дитини з батьками, а отже, дана стаття передбачає те, що втручання батьків у особисте життя власних дітей є незаконним. При цьому, на нашу думку, ст. 16 Конвенції суперечить її ст. 5, яка визначає, що держави-учасниці повинні поважати права і обов'язки батьків належним чином керувати дитиною. Але ж керувати дитиною неможливо без втручання в її особисте життя. Очевидно, що ст. 16 забороняє батькам виховувати дитину шляхом втручання у її приватне життя, а ст. 5 дозволяє виховувати у вузькому значенні.

По-друге, ст. 16 містить точку зору, відповідно до якої «жодна дитина не може бути об'єктом незаконного втручання у здійснення її права на недоторканність житла». На нашу думку, подібна логічна конструкція не має сенсу через відсутність у неповнолітніх дітей свого власного житла.

Те саме стосується вказівки на те, що «жодна дитина не може бути об'єктом незаконного втручання у здійснення її права на таємницю кореспонденції». Про що може йтися, якщо до досягнення певного віку діти не вміють не лише писати, а й читати.

Звичайно ж, викладені вище думки не означають, що втручання батьків у особисте життя дитини завжди є позитивним, однак без такого втручання процес виховання є неможливим. В контексті даної проблематики важливішим за право дитини на особисте життя є благо-

получчя дитини, яке певною мірою і забезпечується втручанням батьків у особисте життя дитини.

Проаналізувавши ст. 16 Конвенції ООН «Про права дитини» слід зазначити, що, на нашу думку, дана норма містить багато суперечностей і помилок. Так, вказана стаття фактично забороняє будь-кому, в тому числі і батькам або особам, що їх замінюють, виховува-

ти дітей. Очевидно, що заборона виховувати дитину унеможлиблює її нормальний розвиток і підготовку до дорослого життя.

Підсумовуючи вищенаведене, ми доходимо основного висновку про те, що на сьогодні не може йтися про закріплення на рівні норм національного законодавства такого права дитини, як «право на особисте життя».

ПРИМІТКИ

1. Сліпченко С. О. Особисте життя як об'єкт особистого немайнового права, що забезпечує соціальне буття фізичної особи / С. О. Сліпченко, О. М. Доценко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2011. — Вип. 9. — С. 131—136.

2. Бобрик В. І. Особисте життя як об'єкт цивільно-правової охорони : монографія / В. І. Бобрик ; НДІ приватного права і підприємництва АПрН України. — К.—Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. — С. 10.

3. Там само. — С. 28.

4. Ромовська З. В. Особисті немайнові права фізичних осіб / З. В. Ромовська // Українське право. — 1997. — № 1. — С. 57.

5. Устименко Н. В. Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. В. Устименко ; Національна юрид. академія України імені Ярослава Мудрого. — Х., 2001. — С. 5—6.

6. Бобрик В. І. Зазнач. праця. — С. 28.

7. Красавчикова Л. О. Гражданско-правовая охрана личной жизни советских граждан : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 / Л. О. Красавчикова ; Свердлов. юрид. ин-т. — Свердловск, 1979. — С. 8.

8. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) / Р. О. Стефанчук. — Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2007. — С. 479.

9. Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. Є. О. Харитоновна, О. М. Калітенко. — Х. : Одісей, 2003. — С. 202.

10. Бобрик В. І. Зазнач. праця. — С. 114.

11. Там само. — С. 20.

Резник Анна. Понятие и особенности осуществления права ребенка на личную жизнь.

Автором рассматриваются разные научные подходы относительно толкования понятия «личная жизнь», в частности, проанализированы и выделены ее признаки. Особое внимание уделяется праву ребенка на личную жизнь.

Ключевые слова: личная жизнь, частная жизнь, право на личную жизнь.

Reznik Ganna. The concept and features of the child's right to privacy.

The author highlights the different scientific approaches to the interpretation of the concept of «private life», in particular, analyzed and identified her symptoms. Special attention is paid to the child's right to privacy.

Key words: private life, personal life, the right to privacy.